

silahlı qüvvələri tərəfindən işğal nəticəsində bölgədə yaranmış vəziyyətlə əlaqədar Bərdəyə səfər etmiş, məcburi köçkünlərlə görüşmüş, onların vəziyyətinin yüngülləşdirilməsi məqsədilə operativ müşavirə keçirmişdi. Müşavirənin sonunda ümummilli lider demişdi: "Xalqımız mütləq birləşməli, səfərbər olmalı, özünü vətənpərvərlik hisslərini gəniş nümayiş etdirməli, torpaqlarımızı düşməndən azad etməlidir. Bu, hər bir azərbaycanlının borcudur. Mən sizi, Azərbaycan xalqını bu müqəddəs borcu yerinə yetirməyə çağırıram".

Məhz xalqımızın Heydər Əliyevin ətrafında səfərbər olması, ölkədə sabitliyin bərqərar

Mən Azərbaycanı, Azərbaycan xalqını Heydər Əliyev qədər seven ikinci adam tanıyıram.

Nikolay Baybakov, SSRİ Dövlət Plan Komitəsinin 1965-1985-ci illərdə sədri

Heydər Əliyev böyük şəxsiyyətdir. O, mənim dostum, qardaşımdır. Onun yeri həmişə ürəyimin başındadır.

Butros-Butros Qali BMT-nin sabiq Baş katibi

demişdi: "Bu gün sizə bir daha bəyan etmək istəyirəm ki, bu, Azərbaycan dövlətinin, hökumətinin və şəxsən Azərbaycanın dövlət başçısı, Prezidenti kimi, mənim qarşımda duran ən əsas vəzifədir və daim – hər gün, hər saat mənim diqqət mərkəzindədir. ...Mən

formada təhsil alan qaçqın və məcburi köçkünlər təhsil haqqını ödəməkdən azad edildilər. Prezident Heydər Əliyevin 1999-cu il 29 dekabr tarixli fərmanı əsasında Dövlət Neft Fondu təsis edildi. Neft Fondunda toplanan ilk vəsaitin 72 milyon dolları Ermənistan

nızda nitq söyləyirəm. Ancaq indi sizə bu şəraiti yaratmaq mümkün olub, mən də bunu yaratmışam." Həmin görüşdə Heydər Əliyev bir arzusunu da dilə gətirmişdi: "Avtomobilə gələndə yuxarıdan baxdım. Fikirləşdim ki, bəlkə mən də buradan bir ev götürüm, hərdənbir istirahətə gəlim. Çünki

köçkünlərin sosial müdafiəsi ilə bağlı 43 fərmən və sərəncam imzalanmış, Milli Məclis 23 qanun, Nazirlər Kabineti isə 192 qərar və sərəncam qəbul etmişdir.

Qaçqınların və məcburi köçkünlərin problemlərinin birdəfəlik və tamamilə həlli Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin nizamlanmasıdır. Bu məqsədlə Heydər Əliyev Ermənistan prezidentləri ilə müxtəlif formatlarda, ayrı-ayrı dövlətlərdə 45 dəfə görüşmüşdü. Bu görüşlərin 18-i Levon Ter-Petrosyanla, 27-si isə Robert Koçaryanla baş tutmuşdu. Təəssüf ki, ümummilli liderə Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsini axırədək həll etməyə ehtimal imkan vermədi.

Ulu öndərin qaçqın və məcburi köçkünlərlə bağlı müəyyənləşdirdiyi strategiya bu gün Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir. Qaçqın və məcburi köçkünlər üçün indiyədək ümumilikdə 3,3 milyon kvadratmetr yaşayış sahəsi olan 97 müasir qəsəbə və çoxmərtəbəli binalardan ibarət yaşayış kompleksləri salınıb.

Yeni qəsəbələrdə insanların rahat yaşaması üçün bütün zəruri infrastruktur yaradılıb: 153 məktəb, 59 mədəniyyət, 60 səhiyyə müəssisəsi, 61 uşağbağçası, 2 Olimpiya İdman Kompleksi tikilib. 745 kilometr yol, 985 kilometr su, 1720 kilometr elektrik, 487 kilometr qaz xətti çəkilib. İndiyədək 52 min 300 ailə və ya 265 min nəfər qaçqın və məcburi köçkünlərin mənzil-məişət şəraiti yaxşılaşdırılıb.

Qaçqın və məcburi köçkünlərin sosial problemlərinin həlli üçün son 24 ildə 6,6 milyard manat vəsait sərf olunmuşdur. Ondan 3,1 milyard manatı dövlət büdcəsinin, 2,1 milyard manatı Dövlət Neft Fondunun, 1,4 milyard manatı isə beynəlxalq maliyyə qurumları və ölkəmizdə fəaliyyət göstərən beynəlxalq humanitar təşkilatların vəsaitidir.

Prezident İlham Əliyev indiyədək məcburi köçkünlərlə yeni salınmış qəsəbələrdə 34 dəfə görüş keçirib. Ölkə Prezidenti tərəfindən 110 fərmən və sərəncam imzalanıb, Milli Məclis 34 qanun, Nazirlər Kabineti isə 381 qərar və sərəncam qəbul edib. Dövlət başçısının uğurlu siyasəti nəticəsində Azərbaycan 2016-cı ildə BMT-nin Qaçqınlar üzrə Ali Komissarlığının İcraiyyə Komitəsinin tamhüquqlu üzvü seçilib.

Ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən əsası qoyulan balanslaşdırılmış xarici siyasəti bu gün Azərbaycan dövlətinin başçısı İlham Əliyev uğurla davam etdirir. Ölkə iqtisadiyyatının gündən-günə güclənməsi, ordumuzun hərbi potensialının qat-qat artırılması sayəsində dövlətimizin ərazi bütövlüyü bərpa ediləcək, doğma yurdlarından didərgin düşən soydaşlarımız öz ata-baba torpaqlarına qayıdacaqlar.

Ulu öndər qaçqınların problemlərinin həllini əsas vəzifələrdən biri hesab edirdi

evlər xoşuma gəldi. Özünü də bura təbii çox gözəldir..." Heydər Əliyev qaçqınların və məcburi köçkünlərin dərdini öz dərdi hesab edirdi, onların vəziyyətinin yüngülləşdiyini görəndə özünü xoşbəxt hesab edirdi, sevincini də onlarla bölüşmək istəyirdi. Lakin çəkiyi yükün ağırlığına ürək tapmadı. Ancaq bu problemin həlli üçün nə mümkündürsə onu elədi.

2001-2002-ci illərdə Dövlət Neft Fondundan ayrılmiş vəsait hesabına 6411 fərdi yaşayış evi, 3150 yerlik 18 məktəb, 18 uşağbağçası, 16 tibb məntəqəsi tikilib istifadəyə verildi, Biləsuvar rayonu ərazisindəki 5 çadır düşərgəsi ləğv edildi, 1329 qaçqın və 5081 məcburi köçkün ailəsinin 32 min nəfərinin mənzil-məişət şəraiti yaxşılaşdırıldı.

Ümumiyetlə, Heydər Əliyevin dövlət başçısı olduğu dövrdə qaçqın və məcburi

İstər XX əsrin əvvəllərində, istərsə də sonlarında Azərbaycan yenidən dövlət müstəqilliyini bərpa edən zaman qaçqınlar məsələsi əsas problem kimi yenə qarşıya çıxmışdır. Hər iki dövrdə də bu problemin yaranmasının səbəbi Ermənistanın azərbaycanlı əhaliyə qarşı həyata keçirdiyi etnik təmizləmə və işğalçılıq siyasəti olmuşdur.

Ulu öndər qaçqın və məcburi köçkünlərin faciəsini öz şəxsi problemi kimi qəbul edirdi. Çünki on minlərlə azərbaycanlı ailəsi kimi, onun qohum-əqrəbəsi da 1918-1920-ci illərdə erməni təcavüzünün qurbanına çevrilmişdi. Hələ 1905-ci ilin noyabr ayında Heydər Əliyev atasının yaşadığı Zəngəzur qəzasının comərdli kəndi erməni quldur dəstələrinin silahlı hücumuna məruz qalmışdı. Həmin vaxt comərdlilər erməni quldurlarına ciddi müqavimət göstərmişdilər. Lakin silah-sursat çatmadığından əhali müvəqqəti olaraq kəndi tərk etmək məcburiyyətində qalmışdı. Ara sakitləşəndən sonra comərdlilər yenidən öz doğma kəndlərinə qayıtmışdılar.

1918-1920-ci illərin qırğınları daha dəhşətli olmuşdu. 1918-ci ilin payızında quldurbaşı Andranikin qoşunu Zəngəzura soxuldu. Comərdlilər silaha sarılıb müqavimət göstərsələr də, erməni quldurların top-tüfəngi qarşısında duruş götürə bilməmişdilər. Kənd əhalisini uşağ, qoca, qadın demədən qətlə yetirdilər, çox az bir qisim insan qaçaqaraq canını qurtara bilmişdi. Yalnız yaylaqda olan comərdlilər ermənilərin hücumundan öncədən xəbər tutduqları üçün qonşuluqdakı Naxçıvan kəndlərinə qaçaqaraq qurtula bilmişdilər. Həmin vaxt ermənilər Heydər Əliyevin babası Kərbəlayi Cəfəri, nənəsi Güllücahan xanımı, əmisə Qafarı və onun ailəsini də qətlə yetirmişdilər. Ulu öndərin atası Əlirza kişi həmin vaxt Bakıda neft mədənlərində işləyirdi və qırğınlardan çox gec xəbər tutmuşdu. Heydər Əliyevin anası Lizzət xanımın 7 qardaşını da ermənilər vəhşicəsinə qətlə yetirmişdilər. Bütün bunlar bəradər Heydər Əliyevin ətrafı məlumətli var idi və sovet rejimi olmasınə baxmayaraq ermənilərin Azərbaycanı azərbaycanlılara qarşı xəyanətkar niyyətlərindən xəbərdar idi. Bunu ermənilər də gözəl bilirdilər.

Məhz erməni lobbisinin istəyi və təşəbbüsü ilə 1987-ci ilin payızında Heydər Əliyevin SSRİ Nazirlər Soveti Sədrinin birinci müavinə və Siyasi Büro üzvlüyündən kənarlaşdırılmasından sonra onlar yenidən əl-qol açıldılar. Azərbaycanlıların qaçqın-lıq faciəsi də həmin dövrdən etibarən daha sərt şəkildə təkrarlandı.

Tarixi şəraitin verdiyi fürsətdən istifadə edən Sovet Ermənistanının 1988-ci ildə Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətini il-

haq etmək siyasəti əvvəlcə Qərbi Azərbaycanda (Ermənistanda) yaşayan azərbaycanlıların tarixi-etnik torpaqlarından deportasiyası ilə, sonrakı mərhələdə isə Dağlıq Qarabağın və ətraf rayonların işğalı ilə nəticələndi. XX yüzilliyin tarixinə ən faciəli münaqişələrdən biri kimi daxil olan Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi nəticəsində bir milyondan artıq azərbaycanlı əhali qaçqın və məcburi köçkün vəziyyətinə düşdü. Qaçqın və məcburi köçkünlər ölkə ərazisinin 62 şəhər və rayonunda, 1600-dən çox ünvanda müvəqqəti məskunlaşmaq məcburiyyətində qaldılar.

Etiraf edilməlidir ki, istər dövlət müstəqilliyinə qovuşma ərəfəsində, istərsə də müstəqilliyin ilk illərində qaçqın və məcburi köçkünlər problemi həllinə hakimiyyət orqanları tərəfindən kompleks yanaşma yox idi.

1993-cü il iyunun 15-də Heydər Əliyevin xalqın inadlı təkidi ilə siyasi hakimiyyətə qayıdışı ərəfəsində ölkədə mürrəkəb şərait hökm sürürdü. Hökumət böhranının nəticəsi olaraq ölkədə vətəndaş müharibəsi və müstəqilliyin itirilməsi təhlükəsi yaranırdı. Azərbaycan xalqının yekdil iradəsi və tələbi ilə o zamankı ölkə rəhbərliyi tərəfindən Bakıya dövlət edildi. 1993-cü il iyunun 15-də Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin sədri seçildi, iyunun 24-də isə Ali Sovetin qərarı ilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin səlahiyyətlərini həyata keçirməyə başladı.

Ümummilli lider Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin nizamlanması üçün məsələyə kompleks yanaşılması, mühüm daxili və xarici siyasət amillərinin nəzərə alınması siyasətini yürütdü. Bunun üçün ilk növbədə ölkədə ictimai-siyasi sabitliyə nail olmaq, nizami ordu yaratmaq, dağılmış iqtisadiyyatı bərpa etmək və köklü idarəçilik islahatları həyata keçirmək, xalqı azərbaycançılıq ideologiyası ətrafında birləşdirilmək lazım gəlirdi. Lakin ölkənin iqtisadi və maliyyə vəziyyətinin ağır olması qaçqınlar və məcburi köçkünlər problemini həll etməyə imkan vermirdi.

1993-cü il iyunun 25-də ölkənin vətəndaş müharibəsinə sürükləndiyi, bölgələrdə separatizmin baş qaldırdığı dövrdə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin səlahiyyətlərini həyata keçirən Heydər Əliyev Ağdam şəhərini Ermənistan

edilməsi sayəsində qaçqınlar və məcburi köçkünlər probleminin kompleks şəkildə həllinə start verildi.

Ümummilli lider 11-12 dekabr 1993-cü ildə Ermənistanın hərbi təcavüzü nəticəsində yaranmış vəziyyətlə tanış olmaq üçün İmişli, Füzuli, Beyləqan və Şəmkir rayonlarında olmuş, Ağcabədi və Gəncədə qaçqınların vəziyyətinə həsr olunmuş müşavirələr keçirmişdi.

Ulu öndər Heydər Əliyevin memarı olduğu "Neft strategiyası"nın həyata keçirilməsinə başlanılması, "Əsrin müqaviləsi"nin imzalanması, Ermənistanla atəşkəs sazişinin imzalanması qaçqın və məcburi köçkünlərin vəziyyətinin tədricən yaxşılaşdırılmasına təkan verdi. Qaçqınların və məcburi köçkünlərin statusu, sosial müdafiəsi, iş və yaşayış yerləri ilə təmin olunması ilə bağlı müvafiq hüquqi aktlar qəbul edildi, onların həyat şəraitinin yaxşılaşdırılması üçün müxtəlif güzəştlər tətbiq edildi.

1995-ci ildə bu problemlərlə daha da ciddi məşğul olmaq üçün Nazirlər Kabinetində xüsusi vəzifə – Baş nazirin müavinə vəzifəsi təsis edildi və qaçqınların, köçkünlərin problemi ilə əlaqədar hökumət komissiyası yaradıldı.

Heydər Əliyev Azərbaycana səfərə gələn dövlət və hökumət başçıları, beynəlxalq təşkilatların rəhbərləri ilə görüşəndə 1993-2004-cü illərdə ayrı-ayrı dövlətlər, maliyyə qurumları, beynəlxalq humanitar təşkilatlar tərəfindən qaçqın, məcburi köçkün və aztəminatlı əhaliyə müxtəlif layihələr üzrə 640 milyon ABŞ dollarından çox həcmdə humanitar yardım göstərilmişdi.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1998-ci il 17 sentyabr tarixli sərəncamı ilə "Qaçqınların və məcburi köçkünlərin problemlərinin həlli üzrə" Dövlət Programı təsdiq edildi. Dövlət ali və orta ixtisas təhsili müəssisələrində ödənişli

xarici ölkələrdən gələn dövlət başçıları, hökumət üzvlərini, elm, mədəniyyət xadimlərini çağırıram ki, qaçqınların yaşadıkları yerlərə, çadır şəhərciklərinə göndərim. Nə üçün? Bəzən onların vaxtı olur. Ancaq mən xəbisi eədirm və buna nail olaram. Ona görə ki, görsünlər. Görməyəndə təsəvvür edə bilmirlər ki, insan altı il çadırda, vaqonun içində, vaqonun altında yaşaya bilər, – bunu təsəvvür edə bilmirlər."

Bu humanitar fəlakətin beynəlxalq ictimaiyyətə çatdırılması istiqamətində görülən işlər sayəsində 1993-2004-cü illərdə ayrı-ayrı dövlətlər, maliyyə qurumları, beynəlxalq humanitar təşkilatlar tərəfindən qaçqın, məcburi köçkün və aztəminatlı əhaliyə müxtəlif layihələr üzrə 640 milyon ABŞ dollarından çox həcmdə humanitar yardım göstərilmişdi.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1998-ci il 17 sentyabr tarixli sərəncamı ilə "Qaçqınların və məcburi köçkünlərin problemlərinin həlli üzrə" Dövlət Programı təsdiq edildi. Dövlət ali və orta ixtisas təhsili müəssisələrində ödənişli

qaçqın düşmüş soydaşlarımızın məskunlaşması və Biləsuvarda çox ağır vəziyyətdə olan, Füzuli, Cəbrayıl və başqa rayonlardan köçüb çadırlarda yaşayanların şəraitinin yaxşılaşdırılması üçün ayrılmışdı.

Ümummilli lider Heydər Əliyev 13 sentyabr 2002-ci ildə Goranboy rayonunun Aşağı Ağcakənd qəsəbəsində Ermənistan Respublikasından olan qaçqınlar və Xocalıdan olan məcburi köçkünlər üçün salınmış qəsəbənin açılış mərasimində iştirak etdi. Bu, Heydər Əliyevin qaçqınlar və məcburi köçkünlərlə son görüşü idi. Həmin görüşdə ümummilli lider demişdi: "Mən inanıram, tam inanıram ki, bizim bölgədə hər şey ədalət naminə dəyişəcəkdir. Azərbaycan xalqının bu əzab-əziyyətinə görə onun xeyrinə dəyişəcəkdir. Siz gələcəkdə mütləq və mütləq gedib hələ öz gözəl Göyçə torpağınızı da göreceksiniz, öz doğma dağlarınızı, bulaqlarınızı, çaylarınızı da göreceksiniz. Ata-babalarınızın qəbirlərini də göreceksiniz. Mən buna heç şübhə etmərəm. Mən buna inanıram və bu inanma da sizin qarşı-

Nazim MUSTAFA, Prezident Kitabxanasının şöbə müdiri, tarix üzrə fəlsəfə doktoru